

MYTHE EN GESCHIEDENIS ¹⁾

Het onderwerp van de voordracht luidt: Mythe en Geschiedenis. Deze woorden bepalen terstond den inhoud. Wij zullen onze aandacht moeten bepalen bij de mythe, bij de geschiedenis, en ten derde bij datgene wat uitgedrukt wordt door het kleine voegwoordje „en”. Het is duidelijk, dat de twee begrippen, als weergave van werkelijke verschijnselen, eerst op zichzelf en in onderlinge vergelijking zullen moeten beschouwd worden. Maar ook zullen wij moeten nagaan, welke plaats beide innemen in den ontwikkelingsgang der mensheid. Het is ook niet vreemd, dat een classicus erover spreekt. Want weliswaar komt geschiedenis in vele cultuurkringen in verschillende vormen voor, maar de vorm, die onze zogenaamde westerse cultuur aanvaardt en beoefent, is van Griekse oorsprong. Trouwens, zowel mythe als historie zijn uit het Grieks afkomstige woorden.

In de eerste plaats gaat het er dus om, de twee verschijnselen naast elkaar te zetten; dat is: waar te nemen, wat hen verbindt, en vooral, wat hen onderscheidt. In het algemeen en in beginsel. Want het is ons niet te doen om een bepaalden verschijningsvorm, maar om het wezen zelf. Daarbij gaan wij uit van de eenvoudigste opmerkingen.

Het eerste dan, wat wij kunnen zeggen, is dat mythe en geschiedenis beide verhaal, vertelling zijn van iets dat eenmaal is geschied. De verteller, zo van een mythe als van een stuk geschiedenis, doet voor zichzelf en voor den hoorder of lezer iets in woorden herleven wat vroeger werkelijkheid was, althans door hem voor werkelijkheid wordt gehouden. Het woord „werkelijkheid” laten wij

---

1) Voordrag gehou te Potchefstroom op 21 Mei 1963.

voorlopig nog maar onbepaald; wij komen er nog op terug. In hoeverre dit beeld van het verleden, om aan zijn doel te beantwoorden, ook aan schoonheidseisen moet voldoen, deze vraag is nu voor ons van geen belang.

Waarom vertelt de mens? Omdat het onderwerp hem belang inboezemt en omdat hij aanneemt, dat het ook anderen zal interesseren. Aangezien nu mythe en geschiedenis beide iets vertellen uit het verleden, moet het antwoord iets scherper luiden: de mens vertelt ze, omdat het verleden, althans bepaalde dingen uit het verleden, hem ook nu nog belang inboezemen en hij aanneemt dat zij ook anderen nog zullen interesseren. Het verleden, hoezeer ook *voorbijgegaan*, heeft daarom nog niet *afgedaan*; men heeft er mede te maken; het heeft zijn waarde, ook vandaag nog. Blijkbaar heeft het verleden dus een betekenis en een belang, die ook nu nog gelden, en kan het nog steeds invloed uitoefenen. Mythe en historie hebben dus dezen gemeenschappelijken grondslag, het onmiddellijke, a priori gegeven geloof aan een innerlijken samenhang der dingen. 's Werelds gang is blijkbaar niet een chaotische wanorde van toevalligheden, maar een wetmatige orde, die voor den menselijken geest niet verborgen behoeft te blijven.

Wij preciseren verder. De belangrijkheid van een verhaal betreffende het verleden, dat op enigerlei wijze het voorspel zal zijn van het heden, waarop berust zij? Waarom verdient het vermelding? Hier doen zich twee mogelijkheden voor. Het verhaal kan belangrijk zijn om zichzelf, zijn onderdelen, zijn verloop en eigen samenhang. Maar het kan het ook zijn om iets daarbuiten, om iets waartoe het dient en dat het met zich medebrengt: een bedoeling, een zin, een strekking. Ook de gewekte belangstelling is niet van een enkele soort; 's mensen geest en hart hebben meer dan een verlangen en behoefte.

Wij spiegelen mythe en historie in hun zuiversten vorm vooreerst aan dit zo juist vermelde alternatief: ontlenen zij hun wezenlijke belang aan zichzelf of aan iets buiten den directen inhoud? Wij beginnen met die mythe en ontlenen twee voorbeelden aan de Griekse gedachtenwereld. Vooreerst: het landschap van Attika on-

derscheidt zich van de meeste naburige gewesten door een overvloed van olijfbomen; meer dan iets anders vormen deze de natuurlijke rijkdom ervan. Waaraan heeft het land dien te danken? Het antwoord luidt: twee goden, Athena en Poseidon, betwistten elkander het bezit van het land. Wie het beste geschenk zou aanbieden, zou beschermheer of beschermvrouwe worden. Poseidon bood het paard aan, in dat land een echt weeldeartikel; Athena de zoveel nuttiger olijfboom. Zij behaalde de overwinning en dat is de reden, waarom Attika nooit rijk is geworden aan paarden, maar wel aan olijfbomen. Men ziet het: dit verhaal heeft een strekking buiten zichzelf; het dient ergens toe; het geeft de oorzakelijke verklaring van een bestaande toestand.

Tweede voorbeeld: op den tweeden dag van het Athense feest der Anthesteria wordt een wedstrijd in het drinken gehouden. Er is echter niet, als gewoonlijk, een gemeenschappelijk mengvat opgesteld, waaruit ieder wordt bediend, maar iedere deelnemer heeft zijn eigen, afzonderlijke drinkkan. Waarom deze ongebruikelijke regel? Het antwoord is als volgt: Orestes, beladen met den vloek wegens moedermoord, was juist op dien dag te Athene aangekomen om zich te onderwerpen aan de uitspraak van het hoogste gerechtshof aldaar. Koning Pandion stond voor een pijnlijk dilemma: Orestes beledigen en de wetten der gastvrijheid schenden, door hem uit een ander, afzonderlijk mengvat te laten bedienen, of wel alle andere aanwezigen besmetten met den vloek, dien hij met zich droeg. Hij kreeg een gelukkigen inval en zette aan alle deelnemers een afzonderlijke kan voor. Sindsdien is dat zo gebleven. De regel, die voor dit onderdeel van het feest geldt, berust op de gebeurtenis, die de mythe vertelt. Anders uitgedrukt: omdat de mythe vertelt dat het toen tertijs aldus geschiedde, dient het altijd zo te gebeuren. De mythe bepaalt een gedragsregel. Niet het relaas der feiten zelf is het belangrijke, maar dat wat eruit volgt: een voorschrift, hoe te handelen. De mythe beantwoordt dus twee soorten vragen. De vraag kan luiden: waarom is dit of dat zo en niet anders? Zij kan ook luiden: hoe moeten wij dit of dat doen?

De mens neemt immers waar, dat hij er is, en dat er andere dingen zijn, kleine dingen in zijn onmiddellijke omgeving, maar ook grote, geheimzinnige, gevaarlijke dingen: de ganse wereld om hem heen; aarde, water, zee en lucht, de gehele natuur met haar onbedwingbare krachten, waartegenover hij zichzelf onbetekenend, onkundig en machteloos voelt. En toch moet hij in die wereld leven en zijn best doen er, als enkeling en met de zijnen, zo zeker en veilig mogelijk in te leven. Deze zekerheid, dat hij niet onaangepast in een vreemde omgeving leeft, jaagt de mens op verschillende manieren na: door het geloof, dat is langs de weg der rechtstreekse verbondenheid en aanhankelijkheid; hier schenkt hij vertrouwen; door de kunst, dat is langs den weg van vastleggen in schoonheid, in het beschouwen waarvan hij zich kan verliezen; door de wijsbegeerte, langs den weg van het redelijke begrip; hier tracht hij te begrijpen en het begrepen kan hem niet meer beangstigen. De mythe doet het op haar manier: zij vertelt. Zij vertelt hoe iets eenmaal geschiedde, verklaart daarvoor het bestaande, en stelt regels vast voor het gedrag. Dat verleden verklaart en bepaalt het heden. Het heden is in zijn ware betekenis afgeleid uit het verleden. Het beslissende en voorbeeldige verleden is zelfstandig, niet afgeleid. In dat verleden leefden goden en heroën, die autonoom zijn. In beide gevallen geeft de mythe dus een antwoord dat uitgaat boven zijn feitelijken inhoud. Zonder die bedoeling verliest zij haar waarde. Blijft zij toch bestaan, dan ontaardt zij tot mythologie of tot sprookje.

Maar nu de geschiedenis. Waarom verhaalt Thucydides, de grootste der antieke historici, den oorlog tussen Athene en Sparta? Hij zal het ons zelf zeggen. „Thucydides de Athener heeft het verhaal te boek gesteld van den oorlog tussen Peloponnesiërs en Atheners, te weten, hoe zij met elkander hebben gestreden”. En even verder: „Ik acht mijn doel bereikt, als mijn verhaal gunstig ontvangen wordt door lezers, die nauwkeurig kennis der feiten verlangen”. Dit is duidelijke taal. Hij vertelt dien oorlog eenvoudig, opdat men zou weten hoe hij verlopen is. Hij vertelt feiten, opdat men de feiten zou leren kennen,

afzonderlijk, in volgorde, en in samenhang, zoals hij ze zelf heeft leren kennen. Het verhaal en zijn directe inhoud zijn doel op zichzelf. Er is geen verband met het heden, tenzij dat er in dat heden mensen leven, die de gebeurtenissen van vroeger willen leren kennen. Van enige toepassing is geen sprake, laat staan van enige norm van handelen. Echte geschiedenis bedoelt nooit lessen te geven. Wel tracht Thucydides ook duidelijk te maken, waarom de volkeren en de enkelingen zich in dien strijd gedroegen zoals zij deden. Hij heeft dus belangstelling voor psychologische, politieke, ja zelfs economische achtergronden, maar alleen om de feiten te verklaren; verder dan deze gaat hij niet.

De geschiedenis richt haar belangstelling dus op datgene wat zich metterdaad in deze wereld afspeelde, wat mensen als wij zijn — geen goden of heroën — deden of ondervonden. Weliswaar kan zij ook een open oog hebben voor bovennatuurlijke krachten, die zich in en aan de mensenwereld openbaren; zij zal misschien zelfs wel eens genoodzaakt zijn voor haar verklaringen daarnaar te verwijzen, maar zij uit dit vermoeden slechts omdat zij het nodig heeft ter verklaring van het zichtbare, en zodra een historisch feit de verklaring geeft, vervalt de verwijzing naar het bovennatuurlijke. Dit zichtbare en tastbare blijft haar eigenlijke voorwerp van onderzoek; dat wil zeggen: het gewone leven van mensen en volkeren. Zij tracht geen wezenlijk, normatief gebeuren te ontdekken achter een toevallige verschijnsel. De kritische instelling van haar werkzaamheid brengt met zich mede, dat zij alleen concrete plaatsbepalingen kan aanvaarden, en concrete tijdsbepalingen. Historische feiten geschieden eenmaal, op een bepaalde plaats, op een bepaalden tijd, bij bepaalde mensen. Daarom is er ook één enkele chronologische opeenvolging van feiten, en al vertelt men niet alles, en al kan men niet alles vertellen, de voorstelling van den onafgebroken, rechte lijnigen gang van den tijd is grondslag der geschiedenis.

De mens stelt belang in dingen van het verleden. Maar er is, zo zeiden wij, verschil van belangstelling in subjectieven zin. Een verhaal kan allerlei voor ons bete-

kenen. Het kan onze oppervlakkige of gespannen nieuwsgierigheid bevredigen; het kan op onze verbeelding of op ons schoonheidsbesef werken; het kan ons doen lachen of wenen; het kan onzen wil stalen, ons geweten wakker roepen, of zich alleen richten tot ons verstandelijk begrijpen. Het spreekt vanzelf, dat wij hier moeten schiften. Voor echte mythe en echte historie is niet alles van belang. De historische roman en het mythologische verhaal bij voorbeeld, trachten een andere belangstelling te bevredigen.

Met de historie zijn wij vlug klaar. Uit Thucydides' woorden is reeds gebleken, dat zij berust op „nieuwsgierigheid” aangaande feiten uit het verleden, hun onderling verband en causale verklaring, op begeerte om te weten wat geschied is. Maar ook bij de mythe behoeven wij niet lang na te denken. Zij berust op „nieuwsgierigheid” aangaande den achtergrond der dingen, aangaande datgene wat den mens als mens betreft: leven en dood, gezin en maatschappij, wereld en godheid, plicht en genoegen. De mythe is wereldverklaring, levensbeschouwing, metafysica en godsdienst in vertelden vorm. Zij beantwoordt aan het verlangen na principiële zekerheid.

Daarom speelt het mythische verhaal zich ook af in een andere wereld dan het geschiedkundige. En als het toch ergens op onze aarde gesitueerd wordt, dan krijgt die plaats terstond een andere betekenis en kleur. Orestes is een heros; hij is niet als u of ik; wat hem is overkomen, is niet van voorbijgaande waarde; het blijft; het blijft gelden; het heeft boventijdelijke betekenis. De historische Perikles kan misschien een bezielend voorbeeld zijn; wat koning Pandion deed in het mythische Athene is richtsnoer en wet voor het historische Athene. En het mythische Athene is anders gekleurd dan het historische. Het is ook „heroisch”; het behoort ook tot andere, hogere wereld.

Van deze verschillen uit ontwikkelen zich een reeks andere onderscheidingen, die mythe en historie nog scherper tegenover elkander zullen stellen. Er is vooreerst verschil van materiaal. De historie kan alleen werken met gegevens, die aan het werkelijke verleden ontleend zijn,

die zij vindt in tastbaar aanwezige bronnen: voorwerpen, overleveringen, teksten. Zij kent slechts personen van wie zeker of althans hoogst waarschijnlijk is, dat zij werkelijk geleefd hebben. Wanneer zij soms een feit veronderstelt waarvoor rechtstreekse bewijzen ontbreken, dan doet zij dat in de stellige overtuiging, dat het even reëel geweest is als de andere, en in wezen van denzelfden aard. Zonder dit a priori aanwezige feitemateriaal kan de historie noch bestaan noch ontstaan. Het geheel der vertelling wordt dus opgebouwd uit afzonderlijke gegevens, die ieder voor zich op hun waarheid moeten worden getoetst. Het doel is: een onafgebroken verhaal, zonder leemten, logisch samenhangend. Iedere leemte of onzekerheid is een prikkel tot nader onderzoek. Het historische verhaal kan al juist en juist worden. Maar, iedereen weet het, veel historische verhalen moeten onvolledig of onzeker blijven, door gebrek aan gegevens. Ook is historie altijd voortzetbaar; de tijd gaat immers ook onafgebroken voort.

De mythe beschikt over geheel ander materiaal. Zij is niet afhankelijk van een gegeven buiten zichzelf. Zij vraagt alleen naar wat zij voor haar doel nodig heeft of gewenst acht. Daarom is een mythe altijd volledig, zonder leemten of onzekerheden. Zij kan ook niet verbeterd worden, want zij is terstond volmaakt. In theorie kan dus evengoed het werkelijke als het verzonnen feit voor haar in aanmerking komen. Wij weten echter, dat het uitgedachte feit, het niet-historische dus, in de mythe gebruikelijk is. Het is niet volkomen uitgesloten, dat er eens in werkelijkheid een Orestes geleefd heeft, maar het verhaal van Pandion, Orestes en de wijnkannen is zeker onhistorisch. En dat is de twist van Athena en Poseidon zeker, daar de personen, die er bij betrokken waren, nooit hebben bestaan.

Hieruit volgt iets anders. Wat de geschiedenis vertelt, is steeds uniek. Een gebeurtenis uit de levensbeschrijving van de ene persoon kan men evenmin in die van een andere overplaatsen als dat men den oorlog tussen de staten A en B kan opnemen in die van de rijken C en D. Het unieke is niet overdraagbaar. De mythe echter kan,

evenals het sprookje en de fictieve vertelling, motieven en onderdelen aan een andere ontlenen, enkel en alleen omdat zij ze gebruiken kan. Zij volgt daarbij nog vaak den weg van den minsten weerstand en bepaalt zich dan tot het meest voor de hand liggende motief. Men herinnere zich slechts de talloze malen, dat in de mythe een god een dochter der mensen huwt, of dat er tussen twee machten strijd wordt gevoerd, of dat een mens in iets anders wordt gemetamorphoseerd.

Er volgt nog iets anders uit. De historie, die afhankelijk is van gegevens, die van elders moeten komen, zal dus maar al te vaak haar onkunde of onzekerheid en twijfel moeten erkennen. Zij wordt in haar omvang en in haar juistheid bepaald door dien toevalligen toestand van haar materiaal. Zij zegt vaak: dit weet ik niet; dit ken ik niet, of nog niet. De mythe echter zwijgt nooit. Waarom zou zij? Zij weet immers altijd al de nodige feiten; zij maakt ze, zo nodig, zelf. Iedere in aanmerking komende vraag zal zij in zelfverzekerdheid door een verhaal beantwoorden. Want, terwijl de historie slechts kan vertellen wat zij aanwezig vindt, neemt of schept de mythe vrijmachtig wat zij behoeft. En terwijl de kritiek der historie zich richt op de juistheid van ieder onderdeel en, as gevolg daarvan, op de juistheid van het gehele verhaal, heeft de mythe alleen te beoordelen of de vertelling en diens gevolg haar onderdelen het gestelde doel op de juiste wijze dienen.

Want aan die strekking is alles ondergeschikt. De mythe, die vertelde wat zij vertellen moest, heeft ook nooit een vervolg. Zij is in zichzelf afgesloten. Wanneer men den twist tussen Athena en Poseidon heeft verteld, en dus verklaard is, waarom in Attika het paard zeldzaam en de olijfbloom overal aanwezig is, zal toch niemand vragen: en toen? Daarentegen is iedere historische vertelling even voortzetbaar als de tijd ononderbroken. Iedere begrenzing is zelfs willekeurig.

De tijd, waarin de mythe ons verplaatst, is ook een andere dan die der geschiedenis. Deze laatste is de tijd, die wij aflezen op onze kalenders en onze klokken, de gewone tijd van gisteren, vandag en morgen; die niet anders

wordt, al gaan wij met onze gedachten nog zover terug in het verleden. In dien tijd vinden alle geschiedkundige feiten plaats, of het nu het ontstaan van een werelddeel betreft, enige millioenen jaren geleden, of den laatsten wereldoorlog. Maar hoewel jaren, eeuwen of millennia moeten wij teruggaan om Athena en Poseidon te zien twisten, of om Pandion met zijn kruikjes te ontmoeten? De vraag is dwaas. Het verleden, waarin de feiten worden geplaatst, lijkt alleen uiterlijk op dat der historie, maar innerlijk is het verwant aan dat van het sprookje, dat zegt: „er was eens”. Het is een fictieve, een ideële verleden tijd; en dat kan niet anders, omdat de feiten, die de mythe vertelt, alleen uiterlijk van onze wereld zijn, maar innerlijk van een ideële, metaphysische wereld. En daarom: mythische tijd is altijd kort; zij duurt niet langer dan de erin vermelde feiten vragen; daarna staat zij stil, voor goed.

Maar nu rijst een beslissende vraag. Hoe staat het met de waarheid van mythe en geschiedenis? Met deze laatste zijn wij weer spoedig gereed. Haar waarheid is immers die van concrete feiten in onze mensenwereld, feiten, die de kritiek van ons denk- en voorstellingsvermogen hebben doorstaan. De waarheid van het geheel is een gevolg van de waarheid en juistheid der onderdelen. Maar de mythe? Dat verzonnen verhaal, dat ons in een onwerkelijke wereld verplaatst, heeft dat iets met waarheid te maken? Ongetwijfeld. Maar het is een andere soort waarheid en, in zekeren zin, zelfs een hogere waarheid. De mythe is waar, wanneer zij een goed, verklarend, en dus aannemelijk antwoord geeft op een bepaald soort vragen; haar kenmerkt de waarheid van een principieel antwoord op een principiële vraag. De historie zoekt de waarheid die de wetenschap aanvaarden kan; de mythe de waarheid die het geloof aanvaarden kan. In beide gevallen ligt aan het zoeken der waarheid natuurlijk ten grondslag het menselijke verlangen naar zekerheid, maar in het ene geval is het de zekerheid, de feitelijke juistheid van gebeurtenissen uit vroeger tijd; in het andere geval de zekerheid aangaande de blijvende, beslissende waarde, den eeuwigen achtergrond der dingen, vroeger en nu en straks. Daarom

is ook, anders dan bij de geschiedenis, het waarheidsgehalte van de onderdelen der mythe een gevolg van dat van het geheel.

De waarheid van de mythe is dus niet van feitelijken, maar van transcendentalen aard. Zij heeft voor het dagelijkse leven dezelfde betekenis als alle andere ideële waarden. Zij voegt aan het leven een andere, hogere afmeting en dimensie toe. Zij geeft achtergrond en ruimer perspectief aan ons bestaan. Wanneer wij onze plaats en onze taak in deze onze wereld kennen, is het omdat zij in een hogere, beslissende wereld hun verklaring, noodzaak en regel vinden. Men kan vragen: wie zijn wij? Waar zijn wij? Wat moeten wij doen? De mythe geeft in verhalenden vorm het ware antwoord en verbindt alzo ons bestaan met een zijnsvorm van hogere orde. Aan den aanvang van onze voordracht hebben wij in het midden gelaten, wat wij, in verband zowel met de mythe als met de historie, onder werkelijkheid hadden te verstaan. Op grond van het tot dusver betoogde, is dit nu wel duidelijk geworden. Het behoeft ook geen betoog, dat de mensheid eerder en dieper behoefte heeft aan die waarheid en zekerheid, die de mythe wil geven, dan aan die welke de historie zoekt. De mens zal eerder verzinnen en aanvaarden dan kritisch schiftend navorsen en gevolgtrekkingen maken. De tucht der wetenschap voert langs een moeilijker en voorzichtiger te betreden baan dan de fantasie, en zo zien wij dan ook in het oude Griekenland de historie ontstaan in een tijd, toen de mythe reeds lang en sterk geleefd had.

Wij zijn hier genaderd tot het tweede deel van onze uitlegging van het woordje „en” uit den titel. Wij staan voor de vraag, hoe zich naast of uit de mythe het nieuwe verschijnsel der historie heeft ontwikkeld. Wat bedoelen wij eigenlijk, wanneer wij spreken van het ontstaan van iets nieuws, in dit geval van een nieuwe, zich in geschriften vastleggende werkzaamheid van den geest? De werkelijkheid, waarin de mens leeft, kent slechts een ononderbroken reeks verschijnselen, waarbinnen onze geest verband, onder meer oorzakelijk verband tracht te leggen. In den strikten zin van het woord is dus niets ooit geheel nieuw; of men zou moeten zeggen, dat alles misschien

steeds nieuw is. Rechtstreeks waarneembaar is slechts een opeenvolging en het is onmogelijk, voor wat dan ook, een absoluut begin- of eindpunt aan te wijzen. Toch zagen wij, dat de echte historie iets anders is dan de echte mythe, al hebben zij bepaalde trekken gemeen. En dus gaat onze speurende geest op zoek naar het tijdstip, of het tijdperk, dat iets vertoont, dat kenmerkend is voor de geschiedenis en niet meer in de mythe past. Ook hier zijn wij weer afhankelijk — want het is historisch werk — van de ter beschikking staande gegevens. De stand van zaken is niet zeer gunstig: onze kennis is gebrekkig, omdat de gegevens weinige zijn. Toch is het nieuwe verschijnsel duidelijk waarneembaar. Het vindt zijn uitdrukking zelfs in een bepaald woord, het woord *historia*. Dit betekent eigenlijk „navorsing, onderzoek, te weten trachten te komen”. De mythe vertelt zelfbewust en doelbewust; maar zij onderzoekt niet, vorst niet na, speurt niet naar betrouwbare gegevens; zij maakt de gegevens en is zeker van haar resultaat. Onderzoek echter kan tot een negatief of twijfelachtig resultaat leiden; wat er niet meer is en geen sporen heeft nagelaten, kan het niet vinden.

Dit onderzoek, deze *historia*, kan zich richten op de wereld, zoals zij is, en op den mens, zoals hij is, en dan ontstaan kennis der natuur, sterrenkunde, anthropologie, psychologie, genceskunde, enz. enz. Al deze takken van wetenschap worden in het oude Griekenland reeds in die VIIe, in ieder geval in die VIe eeuw voor onze jaartelling min of meer beoefend. Maar het onderzoek, de *historia*, kan zich ook richten op het verleden der mensheid. Ook dat is dan wetenschap in den zin dien wij aan het woord geven. Het ontstaan van de historie uit of naast de mythe is dus een onderdeel, een bepaald aspect van het ontstaan dier wetenschap, en die wetenschap is een der zeer waardevolle gaven, die Griekenland ons heeft geschonken. Waarom ontstaan zij daar en niet elders? Wij weten het niet. Het moet ons genoeg zijn, waar te nemen, dat die eigenaardige werkzaamheid van den geest, dat die zucht naar kennis, berustende op onpartijdig kritisch onderzoek van feitelijke gegevens, dat die tucht van den geest, die zichzelf een halt toeroept, zodra die gegevens ontbre-

ken, en dus weigert in het luchtledige te zweven, metterdaad in Griekenland is ontstaan. Natuurlijk vertoont zij menigvuldige zwakheden, maar in wezen is zij daar.

Dit geldt dus voor de wetenschap in het algemeen. Maar nu de kennis van het verleden, die al vrij spoedig *historia* in engeren zin is gaan heten. Als zodanig moest zij in talrijke punten de mythe raken. Bij voorbeeld: vele mythen blijven als verhaal, als zogenaamde overlevering uit het verleden bestaan, ook wanneer hun zin en betekenis op den achtergrond zijn geraakt. Maar omdat zij verhalen het verleden zijn, ligt het voor de hand ze als historische gegevens te beschouwen. Dan vormen zij materiaal, moeilijk materiaal, voor den historicus die feiten wil leren kennen. Dat mislukt op den duur altijd, maar een tijd lang is het onderscheid niet duidelijk. Wel blijven zij historisch materiaal voor hem, die de overtuigingen van vroegere geslachten wil leren kennen. In de genealogie, die de levende geslachten zo gaarne verbindt met een goddelijken of heroischen voorvader uit mythischen tijd, raken mythe en historie elkaar, evenals in de gebruikelijke voorstelling van den mythisch-historischen of historisch-mythischen stichter van steden of kolonies. En dan worden de mythische en de historische tijd op een interessante wijze verweven, waarop ik nu niet verder kan ingaan. Nog iets: de tendentieuze aard van de mythe vindt zijn parallel in bepaalde, minder zuivere vormen der Griekse geschiedenis, die ethisch-paedagogisch zijn. Deze historici willen dan aan de hand van het verleden lessen geven voor heden en toekomst.

Ontwikkelt de geschiedenis zich nu naast of uit de mythe? De vraag is in deze vorm waarschijnlijk niet juist gesteld. Een nieuwe geest, die der wetenschappelijke belangstelling, word wakker en grijpt ook het mythische materiaal aan. Er is wisselwerking en beïnvloeding. Het heeft enigen tijd geduurd, maar niet lang, voordat men zich duidelijk kon maken, dat de oude mythe en de nieuwe wetenschap iets anders nastreefden. De grondvraag is bij beide verschillend, ook al werken zij een korten tijd met dezelfde gegevens.

Niets geschiedt in de mensewereld zonder dat individuen, bepaalde personen, ervoor aansprakelijk zijn. Zo kunnen wij de vraag stellen: aan wien hebben de Grieken, en dus ook wij, het ontstaan van de historie te danken? Wij kunnen Thales, Pythagoras en Hippokrates noemen, wanneer wij den eersten drager en vertegenwoordiger zoeken van respectievelijk de wetenschappelijke wijsbegeerte, wiskunde en geneeskunde. Wie komt nu in aanmerking, wanneer het gaat over de geschiedenis? Wie is de eerste wetenschappelijke historicus geweest? Onze kennis is weer beperkt, maar, voor zover die kennis reikt, komt slechts één man in aanmerking, hem, dien Cicero „vader der geschiedenis” noemt, namelijk Herodotus. Bij hem immers vinden wij reeds op de eerste bladzijden een, weliswaar voorzichtig uitgedrukt, maar toch principieel bedoeld afwijzen van oncontroleerbare mythische verhalen. Hij stelt inderdaad alleen belang in het verleden zoals het feitelijk geweest moet zijn, zonder er verder iets mede te bedoelen, en hij past de enige juiste werkwijze toe: hij ondervraagt en leest, neemt waar en informeert, vergelijkt en critiseert. Kortom hij doet zo goed mogelijk aan *historia* en vat de resultaten daarvan samen in een verhaal, dat het voor hem belangwekkende verleden tracht vast te leggen in zijn feitelijke juistheid en zijn als feitelijk beschouwde verbanden. Gebrek aan betrouwbare gegevens en zegslieden, een tekort ook nog aan kritische scholing en aan spankracht van het intellect maken dat dit verhaal, met name voor de oudste tijden, nog vaak teleurstelt. Toch heeft Herodotus niets anders dan historisch werk willen leveren, en hij heeft inderdaad voor een groot deel historisch werk geleverd: onze kennis van bepaalde onderdelen der Griekse en der Klein-Aziatische en Egyptische geschiedenis berust grotendeels op hem. Hij draagt zijn eretitel dus niet zonder reden.

Zonder enige beperking kan men echter Thucydides een historicus noemen. Wat hij geschreven heeft, is geschiedenis, en niets dan dat, en in den zuiversten vorm. De mythe bestaat voor hem eenvoudig niet; hij wijst haar daarom ook niet af, polemiseert er niet tegen. Met kracht zou hij zich hebben verzet tegen elke poging om in het

verhaal enig element toe te laten, dat met geest en bedoeling der wetenschappelijke historie zou hebben gestreden.

Wanneer wij enig aspect van het Griekse geestesleven in het oog vatten, vervult het ons steeds weer met verbijstering, in hoe korten tijd de hoogste toppen werden bestegen. Zo ook hier; slechts één generatie scheidt den vader der historie van hem, die een der grootste geschiedkundigen van alle tijden is geweest.

Maar wij zijn nog niet aan het einde van onze uiteenzetting. Tot nu toe sprak ik over mythe en geschiedenis. Er valt ook iets te zeggen over geschiedenis en mythe, en wel in dien zin, dat ook de geschiedenis haar mythen kent. Dit is niet meer de mythe, die in godsdienstig-metaphysischen zin den achtergrond van het menselijke leven tracht te ontdekken en uit te drukken. Neen, zij voegt ditmaal aan het geschiedkundige verhaal een nieuw element toe. Zij stelt de geschiedkundige feiten en personen in een ander licht, een nieuw licht, dat vergelijkbaar is met het ideële licht, dat de mythe laat schijnen over de werkelijkheid van alle dag. De godsdienstige mythe vertelt van goden en heroën; van goden, die gans en al in de hogere wereld thuishoren, en van heroën, die, hoewel mensen zijnde, toch over de grenzen van het mensdom zijn getreden. Deze heroën zijn dan symbolen, of laten wij liever zeggen: uitbeeldingen van wat een mens in den overtreffenden trap kan zijn, zo groot, zo beslissend voor hun omgeving of voor de gehele mensheid, dat men er met bewondering, eerbied en ontzag tegen op ziet. Zo kan het ook gaan met historische personen en feiten. Dan vraagt men zich af, wanneer men het verhaal dier daden hoort: is het waarlijk nog een mens van gelijke beweging als wij, die dit heeft verricht. En ons verstand zegt natuurlijk: ja, maar ons hart is geneig te zeggen: neen. De geschiedenis van ieder volk kent zulke figuren. Mijn volk denkt aan Willem den Zwijger; Italië zal Franciscus van Assisi noemen, Duitsland Bach; de oude Griekse wereld zal Alexander den Grote kunnen noemen. Ik laat het aan u over, uit uw eigen geschiedenis dezulken te noemen. Ik zou geneigd zijn, aan uw Voortrekkers te denken. Allen op verschillende historisch terrein. Om hun hoofden

straalt een aureool van meer dan geschiedkundige waarheid; zij zijn symbool en voorbeeld, en kunnen aan oud en jong als ideaal worden voorgehouden. Aan de feiten en personen wordt niets veranderd, maar de waardering is een andere geworden. Zij vormen met hun daden het mythische element in de historie, de politieke of culturele historie van een volk. En is het niet zo, dat zij er de hoogtepunten van vormen? Dat de historie er in innerlijke, in menselijke waarde door wint? Ik meen, dat een volk, dat die historische mythe zou missen, een wezenlijk element van saamhorigheid zou ontberen. De eendracht in hoofdzaken, die, zoveel mogelijk, een volk moet kenmerken, is niet alleen een eendracht onder elkander van de nu levenden, maar ook een sterke band met hen, die wij zien staan op die hoogtepunten van de nationale geschiedenis. En in dit opzicht heeft het onderwijs, en zeer zeker ook het wetenschappelijke onderwijs aan onze universiteiten, een verheven taak. Want wetenschap beoefend zonder hart is onvruchtbare en dode wetenschap.

B. A. van Groningen.

Leiden.